

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 070:303.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/27>

Гарачковська О. О.

Київський національний університет культури і мистецтв

ПОЛІТИЧНІ ЕПІГРАМИ СЕРГІЯ БОРЩЕВСЬКОГО ПРО ПОЗІРНУ ВЕЛИЧ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В МЕДІАПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Стаття містить аналіз політичних епіграм Сергія Борщевського, відомого українського перекладача, поета, журналіста-міжнародника, публіциста, дипломата. Запропоновано тематичну типологію віршованих творів означеного жанру, спрямованих на розвінчання позірної величі російської імперії: сатиричне зображення тоталітарного минулого; кремлівський карлик путін та інші вожді країни вбивць; ціна імперської величі; московський патріархат і його паства тощо. Тематика цих творів відповідає суспільно-політичним проблемам, які хвилюють читацьку аудиторію в Україні.

Жанрова типологія політичних епіграм С. Борщевського – від «безадресної» та епіграми на конкретних кремлівських керманів (путіна, лаврова, жириновського тощо), епіграми-некролога до весняної замальовки (поєднання ліричного та сатиричного струменя в одному двовірші).

У композиційному аспекті політичні епіграми С. Борщевського складаються з преамбули, в якій курсивом подається конкретна інформація про злочини путіна та його найближчого оточення, як і всієї російської імперії проти людства, а далі у чотиривірші (іноді у дво-, тривірші) вноситься сатиричний вердикт господарю кремля та його імперському терористичному режимові.

У статті осмислено жанрово-комунікаційні особливості корпусу епіграматичних текстів як цілісного контенту сатиричної комунікації в медіапросторі України. Політичні епіграми С. Борщевського в гострій формі висміюють позірну велич російської імперії на чолі з фізичним карликом і духовною потворою путіном, розкривають актуальні соціально-політичні проблеми, що випереджають час і мають напроцуд важливе суспільне значення. Вони прикметні комунікаційним резонансом та результативною практичною дієвістю, оскільки активізують реципієнтів до висловлення полярних поглядів, зумовлюють підвищення рівня відповідальності за долю України в запеклій боротьбі з імперією вбивць і злодіїв.

Ключові слова: політична епіграма, медіапростір, сатирична публіцистика, сатирична комунікація, іронія, сарказм, гротеск.

Постановка проблеми. Ім'я сучасного перекладача, поета-сатирика, журналіста-міжнародника, публіциста Сергія Борщевського (нар. 1946) добре відоме в медіапросторі України. Навіть при побіжному знайомстві з перекладацькою діяльністю митця кидається у вічі масштабність проведеної ним роботи. Завдяки високохудожнім перекладам С. Борщевського з іспанської, англійської, польської та інших літератур, вітчизняний читацький загал отримав можливість сприймати рідною мовою перлини світового письменства – п'єси «Річард II» В. Шекспіра й «Свійкий принц» Кальдерона, епіграми Лопе де Вега й Роберта Бернса, романи Габрієля Гарсія Маркеса, поезію Юзефа Лободовського та літературні шедеври багатьох

інших зарубіжних класиків. С. Борщевський є автором понад 30 перекладених книжок і такої ж кількості п'єс, відтворених українською для вітчизняних театрів, інтерпретував також іспанською близько двох десятків українських народних пісень, чимало поезій Т. Шевченка, поеми Б. Грінченка «Матільда Аграманте», Б. Олійника «Ода музиці» та інші твори.

У 1994–2007 рр. С. Борщевський перебував на дипломатичній роботі: розпочинав її з посади аташе з питань культури, був 2-им секретарем Посольства України в Республіці Куба, від 1997 – 1-им секретарем, згодом радником). Має ранг Надзвичайного і Повноважного Посланника України. У 2007–2008 рр. очолював міжнародний відділ

НСПУ. Обирався до складу правління й секретаріату НСПУ. Останнє десятиліття був очільником творчого об'єднання перекладачів Київської організації НСПУ.

Карб харизми, непересічної особистості, щедро обдарованої талантом творця, лежить і на епіграмах С. Борщевського. На жаль, досі ще в гуманітаристиці немає дослідження, присвяченого осмисленню жанрово-комунікаційних особливостей епіграматичного доробку письменника-інтелектуала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як перекладач С. Борщевський дебютував 1973 року в журналі «Всесвіт», а його перекладацький доробок майже піввіку залишається предметом пильної уваги в українському інформаційному просторі. Так, М. Москаленко в аналітичному огляді творів кубинської літератури, оприлюднених в Україні впродовж 1970–1980-х рр., з-поміж більш ніж сорока перекладачів, які брали участь у тлумаченні кубинської прози й поезії (В. Харитонов, Л. Олевський, Д. Павличко та ін.), назвав також ім'я Сергія Борщевського [12, с. 207]. Нині за багатолітню діяльність у царині художнього перекладу поет-перекладач має стійку репутацію найліпшого інтерпретатора з іспанської мови. В «Енциклопедії Сучасної України» йому присвячена окрема стаття [7].

Однак публіцистичні виступи у ЗМІ та поетичні здобутки митця, зокрема політичні епіграми С. Борщевського, за винятком поодиноких згадок про них в аналітичних розмислах про сучасну епіграмістику [5] і драматургію [11], на жаль, обділені увагою журналістикознавців і дослідників літератури.

І хоча вже маємо цікаві студії про розвиток європейської [4; 6; 8; 9] та вітчизняної епіграми [1; 14], водночас серед жанрів публіцистичної сатири епіграма залишається найменш розробленою. Поза тим, доволі поважний вік жанру, його суспільна значимість і медійна активність підкреслюють органічність і важливість тієї ролі, яку виконує епіграма в інформаційному просторі України.

Актуальність статті зумовлена активізацією суспільно-політичного життя в нашій державі внаслідок всенародного опору російським загарбникам, що спричинило відродження сатиричних жанрів у медіа різних типів, а також об'єктивною потребою у ретельному вивченні політичних епіграм С. Борщевського як жанру критичної журналістики. У науковій літературі бракує розвідок, присвячених осмисленню згаданої теми.

Постановка завдання. Виважене дослідження здобутків сучасної української публіцистики неможливе без адекватного прочитання сатиричних творів про позірну велич російської імперії – закономірного і вмотивованого явища духовного життя і спротиву нашого народу путінським окупантам.

Комічне в українському медіапросторі – безмежне поле невивченої проблеми. Впродовж уже двох століть розвитку гуманітаристиці до неї спостерігалася така сама упередженість агеластів (беззастережних прихильників серйозних літературних творів, що заперечували як профанацію їх сміхове відбиття), як і щодо вершинних здобутків античного письменства.

Цим зумовлено те, що у вітчизняному журналістикознавстві категоріям комічного досі приділялось обмаль уваги. Спершу поняття комічного та смішного вважали тотожними, але згодом їх почали розмежовувати. Поділяємо думку дослідниці А. Болдиревої: «ці категорії лише перетинаються» [2, с. 3]. Справді, не все смішне є комічним, і не все комічне є смішним. У мистецтві комічне завжди містить критичне начало, а сміх дозволяє реципієнтові розпізнавати всілякі невідповідності, алогізми, суперечливості. «Він знищує все старе, щоб створити нове, стає рушійною силою самовдосконалення світу і перетворення хаосу в гармонію» [13, с. 32].

Мета статті полягає у висвітленні тематики та художньої специфіки політичних епіграм С. Борщевського, жанрово-комунікаційних особливостей корпусу текстів як цілісного контенту сатиричної комунікації в медіапросторі України.

Об'єктом дослідження є зібрання політичних епіграм С. Борщевського, вміщених у масмедіа, а також у книзі «Рік російської міфології» (2016) вперемішку з нарисами, що розкривають суть примітивної міфології, яку творила впродовж багатьох століть російська пропагандистська машина.

Виклад основного матеріалу. Події в інформаційному просторі України з 2014, а надто з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року, внесли кардинальні зміни в структуру вітчизняних медіа. Питання про сприяння чи несприяння владним структурам у вирішальний для Української держави час не існувало. Всі ЗМІ долучилися до єдиного загальнодержавного марафону у боротьбі з московським агресором. У стилі вітчизняних масмедіа відбулись не просто значні, а без перебільшення – революційні зміни, які адекватно віддзеркалюють об'єднання нашого народу зі сходу

до заходу, від півдня до півночі у прагненні відстояти одвічне право на життя, на існування України як суверенної держави. Йдеться передовсім про відмирання почасті езопівського, нівельованого редакторами від провладних медіа та про становлення бойового, відверто «наступального» стилю і про функціонування в ньому комічного начала, коли гумор, іронія, сарказм, сатира загалом стають нормою цього стилю.

Сучасні вітчизняні науковці традиційно класифікують епіграму як жанр сатиричної публіцистики [5; 14]. Свого часу французький теоретик класицизму Ніколя Буало серед літературних жанрів, що побутували в той період, епіграмі відвів одне з останніх місць, оскільки сприймав її зразки винятково як віршовані жарти. Однак за три з половиною віки, що минули від появи відомого трактату «Мистецтво поетичне», епіграма не тільки виборола своє право на існування у запеклій конкуренції з першорядними, за типологією Буало, епопеєю, трагедією, еклоєю, мадригалом та іншими літературними жанрами, а й стала напрочуд популярною серед європейського читацького загалу. Взвзявши на озброєння цей мистецький засіб, поети подальших епох нещадно таврували тиранів, гостро висміювали зло, захищали ідеали добра й справедливості.

Зауважимо, що слово «епіграма» в перекладі з давньогрецької – написи-посвяти на статуях, надгробках, храмах [6, с. 9], якими стверджувалась певна філософська значущість тих, кому вони були присвячені. Проте навіть в добу греко-римської минувшини епіграму як лапідарний дотепний вислів використовували з метою «приперчити» сміхом комунікацію між співрозмовниками.

Впродовж наступних етапів у духовному житті європейських народів сатиричні гострі якості епіграми почали переважати над іншими її якостями й змінили взагалі її кінцеве призначення. Це констатував, зокрема Лессінг у трактаті «Полемічні розмисли про епіграму й окремих уславлених епіграматистів» (1771). Відомий німецький просвітник виокремив насамперед такі художні особливості жанру епіграми, як логічний парадокс, що складається з «очікування» та «здійснення».

Цю думку Лессінга підтвердили час і подальший розвиток епіграми в наступні епохи. Вона матиме будь-які зовнішні форми – від двовірша до драматичного діалогу. Проте в ній, як правило, буде присутнє очікування, яке з'являється на початку, «змінюється зовсім несподіваною розв'язкою – “пуантом”, як її називають зви-

чайно цим французьким словом, що означає “вістря”» [8, с. 138].

Саме такими ідентифікаторами жанрової пам'яті класичної епіграми прикметні й політичні епіграми сучасного українського автора Сергія Борщевського.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну потребувало миттєвої реакції на ситуацію, що склалась, з метою привернення до неї уваги світової спільноти. Епіграма як жанр сатиричної публіцистики спроможна викликати доволі потужний суспільний інтерес, адже завдяки лапідарності і влучності відтворювала бурхливі події на фронті, особисте ставлення автора до описаних подій та обставин, що впливало з підсумкового поетичного узагальнення. Один із сучасних дослідників жанру епіграми Е. Курціус зауважує з цього приводу, що «жодна з поетичних форм не сприяє так грі із загостреними, приголомшливими думками, як епіграма <...> Само собою це добре вживається зі справжнім поетичним змістом» [10, с. 322].

Доволі сміливі політичні епіграми С. Борщевського вирізняються знанням справи і геополітичним мисленням автора, позначені значним тематичним розмаїттям:

Позірна велич московії: («Про братні зв'язки знов розмови...»; «Картопля – це “чорнило” негодяще...»; «Чад імперії»; «Радянська імперія» тощо).

«26 березня 1328 року вступив на великокняжий стіл іоанн перший, прозваний калитою – збирач земель русі довкола малого міста москва... Інтригами, підкупом та розбоєм забезпечив собі іван калита князювання в москві, залишаючись водночас вірним рабом орди. Так – накріві – від самих початків будувалася позірна велич московії» [3, с. 78], – констатував С. Борщевський у книзі «Рік російської міфології».

Сатиричне зображення тоталітарного минулого, або за колючим дротом соцтабору («За формулою вождя»; «Будували весь вік міраж...»; «Коні не винні?»; «Щасливі ті, хто народивсь на волі...»; «Дехто славить...»; «Фантастична подорож»; «Мрію маю я одну-єдину...»; «Очам вже бачити нестерпно...»).

Ось зразок такої епіграми: «Дехто славить – міцнішого в світі нема! – / Стратегічне партнерство вола та ярма» [3, с. 112].

Розвінчання русифікації, спроб нав'язати українцям другу державну мову («Ті, хто клепають нам закови...»; «У непам'ять поринули, втратили совість»; «Українській мові» та ін.).

Унаочнимо цю тематичну групу епіграмою «Українській мові»: «Тебе хотіли знищити не раз, / Ти билась гордо та терпляче. / Пережила Валуєвський наказ, / Пережила комуністичний сказ, / Табачника переживеш тим паче» [3, с. 157].

Московський патріархат і його паства («Кіріла зачекався вже дурдом...»; «Ряса хоч не військовий мундир...»; «Розклали вірян на своїх і чужих...»; «Російська церква створить екзархат...»; «Духовний простір – сфера ФСБ...»; «Історики з московського улуса...»; «Блюзнірство»; «Серед військових значний прогрес»; «В молитві, зверненій до Бога...» та ін.).

Пошлемось для прикладу на одну з них: «З'явилось фото Кіріла на засіданні колегії Міністерства оборони РФ. / Ряса хоч не військовий мундир, / Він сидить з генералами разом, / Бо Кіріл – головний командир / Над попівсько-гебістським спецназом [3, с. 42].

Ціна імперської величі («Монархічні ідеї живі...»; «Народам усякі набридли тирані...»; «Повикопували штучні моря...»; «Діалектика»; «Курси перекваліфікації лекторів»; «Дехто славить – міцнішого в світі нема!»; «Хто не втратив з вовків...»; «Мемуаристи-реваншисти»; «Стара граматики»; «Народ самоїдів, народ маніяк...» тощо).

Ось хоча б така епіграма: «Народам усякі набридли тирані, / І жити набридло по-рабськи. / Народи не хочуть носити кайдани / Ні комуністичні, ні царські» [3, с. 177].

Кремлівський карлик путін та інші вожді країни вбивць. Ось типовий зразок такої епіграми:

«Грузинська компанія вироблятиме презервативи із зображенням путіна, сталіна, кім чен іна. Портрет тирана на презервативі, / Такий рекламний нестандартний хід / Придумали парники кмітливі – / Мовляв, плодити деспотів не слід» [Укр. літературна газета. 30 липня. 2021. с. 177].

У творчому доробку епіграматиста є і така жанрова модифікація як епіграма-некролог (скажімо, «Некролог олегу табакову»): «Пішов до путіна в клевети, / А міг людиною померти» [Літературна Україна. 2018. 22 березн. с. 16]. Твір було написано з приводу смерті відомого російського актора, засновника і художнього керівника театру в москві «табакерка» олега табакова, який підтримав путінську анексію Криму.

І вже зовсім несподіваний зразок епіграми – «Весняні замальовки», в якій поєднано ліричний та сатиричний струмені в одному двовірші: **Весняні замальовки 1. Вже довший день... Вже**

дихання весни... / Вертаються в Росію шпигуни. / 2. Картина великої творчої сили: / Ну, майже Саврасов... "Шпики прилетіли"» [Літературна Україна. 2018. 4 квітн. с. 16].

Композиційно політичні епіграми С. Борщевського складаються з преамбули, в якій курсивом подається конкретна інформація про злочини путіна та його найближчого оточення, як і всієї російської імперії проти людства, а далі у чотири-вірші (іноді у дво-, тривірші) виноситься сатиричний вердикт господарю кремля та його терористичному режиму. За цими творами епіграматиста, власне, можна простежити хронологію подій на Сході України, в окупованому Криму, проведення «спеціальної операції з денацифікації України», реакцію світової спільноти на російську агресію.

Сатиричними засобами творення образності в епіграмах С. Борщевського є здебільшого іронія, сарказм, інвектива, що найповніше викликають у реципієнта зневагу і презирство до вищого керівництва рф.

Висновки і пропозиції. В нашій державі впродовж російсько-української війни масмедіа стали основним і дуже потужним засобом впливу на свідомість громадян, а також інструментом формування складників світогляду та моральних, культурних і політичних настанов особистості. Прискорений темп життя в країні, що дев'ятий рік поспіль виборює у двобої з московською ордою своє право на існування, не дає змоги читачам насолоджуватися розгорнутими статтями, великими епічними полотнами. Саме тому все більшого значення набувають стислі жанри масмедійного дискурсу: дайджести, стрічки новин, лапідарні інформаційні замітки тощо.

Неабиякий резонанс у медіапросторі України викликають політичні епіграми С. Борщевського про позірну велич російської імперії. Тематика цих творів (сатиричне зображення тоталітарного минулого; кремлівський карлик путін та інші вожді країни вбивць; ціна імперської величі; московський патріархат і його паства тощо) відповідає суспільно-політичним проблемам, які хвилюють читацьку аудиторію в Україні.

Жанрова типологія політичних епіграм С. Борщевського – від «безадресної» та епіграми на конкретних кремлівських керманців (путіна, лаврова, жириновського тощо), епіграми-некролога до весняної замальовки (поєднання ліричного та сатиричного струменя в одному двовірші).

Політичні епіграми С. Борщевського прикметні комунікаційним резонансом та результативною практичною дієвістю. Вони активізують реципієн-

тів до висловлення полярних поглядів, зумовлюють підвищення рівня відповідальності за долю України в запеклій боротьбі з імперією вбивць і злодіїв.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з вивченням жанрово-стильового,

образного й типологічного рівнів епіграм С. Борщевського з європейськими зразками цього жанру, з осмисленням нових мовленнєвих жанрів гумористичного політичного дискурсу в журналістичному мистецтві.

Список літератури:

1. Бойко С. М. Барокова епіграма Івана Величковського : жанрово-стильовий аспект : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 – укр. літ. / Харківський пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди Харків, 2021. 264 с.
2. Болдирева А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови / Одеський нац. ун-т ім. І. Мечникова. Одеса, 2007. 24 с.
3. Борщевський Сергій. Рік російської міфології. Київ : Дуліби, 2016. 288 с. (Серія : «Великі містифікації»).
4. Борщевський С. Роберт Бернс : Епіграми. // Всесвіт. 1986. № 9. С. 153.
5. Гарачковська О. Епіграма на шпальтах «Літературної України» // Український інформаційний простір. Київ : КНУКіМ, 2019. Ч. 3. С. 134–145.
6. Грецька епіграма в перекладах А. Содомори / упоряд. М. Домбровський. Львів : Априорі, 2017. 240 с.
7. Жежера В. М. Борщевський Сергій Юхимович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 3 : «Біо» – «Бя» / Гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. С. 514.
8. Класична іспанська епіграма (перекл. Сергія Борщевського) // Всесвіт. 1985. № 1. С. 134–139.
9. Колосова В. П. Європейська епіграма (Розвиток жанру європейської епіграми в українській літературі XVI–XVII ст. // Слово і час. 2010. № 9. С. 73–78.
10. Курціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя. Львів : Літопис, 2007. 752 с.
11. Миколайчук-Низовець О. Сучасна драма як прогностична модель катастроф : від Чорнобиля до кінця епохи // [Електронний ресурс]. Режим доступу : kurbas.org.ua/projects/almanach11/05.pdf
12. Москаленко М. Кубинська література на Україні // Всесвіт. 1979. С. 201–207.
13. Стецюк С. Категорія комічного у філософсько-естетичній рецепції // Вісник Прикарпатського ун-ту. Сер. : Філологія. 2013. Вип. 40–41. С. 31–35.
14. Ярмиш Ю. Ф. Жанри сатиричної публіцистики : навч. посібник для студентів Інституту журналістики, факультетів та відділень журналістики / за ред. проф. В. В. Різуна. Київ : Інститут журналістики, 2003. 156 с.

Garachkovska O. O. POLITICAL EPIGRAMS OF SERHIY BORSHCHEVSKY ABOUT THE APPARENT GREATNESS OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE MEDIA SPACE OF UKRAINE

The article contains an analysis of the political epigrams of Serhiy Borshchevskii, a famous Ukrainian translator, poet, international journalist, publicist, and diplomat. A thematic typology of poetic works of the specified genre, aimed at debunking the apparent greatness of the Russian empire, is proposed: a satirical depiction of the totalitarian past; Kremlin dwarf Putin and other leaders of the country of murderers; the price of imperial majesty; the Moscow patriarchate and its congregations, etc. The subject matter of these works corresponds to social and political problems that concern the readership in Ukraine.

Genre typology of political epigrams by S. Borshevsky – from “non-addressable” and epigrams on specific Kremlin leaders (Putin, Lavrov, Zhirinovskiy, etc.), obituary epigram to spring sketch (combination of lyrical and satirical flow in one couplet).

In the compositional aspect, S. Borshchevsky's political epigrams consist of a preamble, in which specific information is given in italics about the crimes of Putin and his closest entourage, as well as the entire Russian empire against humanity, and then in a quatrain (sometimes in a two- or three-verse) a satirical verdict is given to the host the Kremlin and its imperial terrorist regime.

The article elaborates the genre-communication features of the corpus of epigrammatic texts as the integral content of satirical communication in the media space of Ukraine. S. Borshevsky's political epigrams sharply mock the apparent greatness of the Russian empire, led by a physical dwarf and a spiritual monster; Putin, and reveal current socio-political problems that are ahead of their time and have surprisingly important social significance. They are notable for their communicative resonance and effective practical effectiveness, as they activate the recipients to express polar views, cause an increase in the level of responsibility for the fate of Ukraine in the fierce struggle against the empire of murderers and thieves.

Key words: *political epigram, media space, satirical journalism, satirical communication, irony, sarcasm, grotesque.*